

Osmanlı Hâkimiyeti Dönemi. Osmanlılar'ın Anadolu'nun kuzeydoğusundaki Gürcü prenslikleriyle ilgilenmeye başlaması XV. yüzyılın ortalarına rastlar. Osmanlı kaynaklarında bulunmamakla birlikte Gürcü kronikleri, bir Osmanlı donanmasının 1455'te Sohumî'yi aldığını, fakat burada idarî teşkilât kurulmayıp yönetimin haraç vermek kaydıyla eski beylerine bırakıldığını belirtir. Ceneviz kaynaklarında ise elli altı gemilik bir Osmanlı donanmasının 1454 Haziranında Sohumî bölgesine gelerek burayı ve Batı Gürcistan kıyılarını vurduğu kaydedilir. Bu şekilde ilk ciddi bağ, Karadeniz kıyılarındaki Abhaz ve Dadyân / Megrel bölgeleriyle kurulmuş oluyordu.

Fâtih Sultan Mehmed'in Trabzon'u fethinden sonra Güneybatı Gürcistan'a da akınlar yapıldı. Acaristan (Batum) ve çevresi 1479'da fethedildi. Aynı yıl Borçka ve Aşağı Acara'yı içine alan Maçahel bölgesi Osmanlı idaresine girdi. Yavuz Sultan Selim Trabzon valisi iken 1508'de Güryel ve İmeret (Açıkbaş) Krallığı'nı Osmanlılar'a itaat ettirip haraca bağlamıştı. Böylece Osmanlı hâkimiyeti, Karadeniz kıyılarının ötesine Batı Gürcistan içlerine kadar ulaşmış oldu. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran zaferi (1514) sonucunda Kartli ve Kahet krallıklarının yer aldığı Doğu Gürcistan da Osmanlı idaresine girdi. Yavuz'un vefatından sonra ise Safevî Devleti hâkimiyetine geçti. Kanûnî Sultan Süleyman devrinde Osmanlılar Güney ve Güneybatı Gürcistan'ın bazı bölgelerini ele geçirdiler. 1541-1554 yılları arasında Şah Tahmasb dört defa Gürcistan'ın doğu bölgesi olan Kartli'ye saldırmış, bazı kalelerini ele geçirmiş ve 30.000 kadar esir alıp İran'a götürmüştü. Gürcistan'ın yakın olması sebebiyle çoğunlukla İran'a, bazan da Osmanlılar'a meyletmesi iki devlet arasında güç durumunda kalmasına sebep oluyordu. Safevîler'in de desteğiyle, Osmanlı padişahının Avrupa'da seferde bulunduğu sıralarda Osmanlı topraklarına karşı harekete geçmekteydi. Nitekim bu faaliyetleri üzerine Vezir Kara Ahmed Paşa, ikinci İran seferi sırasında (1549) bir buçuk ay içinde Gürcistan'ın yirmi kalesi dahil, Tortum, Ağcakale, Livane deresi, Artvin ve Kamhis'i aldı. 1551'de de Ardauç, Şavşat, Göle ve Ardahan Osmanlı idaresine katıldı. Osmanlı-Safevî savaşlarına son veren Amasya Antlaşması'na göre (1555) İmeret, Dadyan (Megrel ve Svanet), Güryel, Daveli / Tao-eli Os-

manlı Devleti'ne; Kartli, Kahet ve Mosuk ise Safevî Devleti'ne veriliyordu.

Osmanlılar'la Safevîler arasında çıkan savaşlara sahne olan Gürcistan, 1555-1578 yılları arasında Amasya Antlaşması'nın şartlarına göre taksim edildiği halde bu durum devam etmedi. Şah Tahmasb'ın ölümünden sonra Safevî Devleti'nde çıkan iç karışıklığı fırsat bilen Osmanlı Devleti, Safevîler'in Osmanlı Devleti'ne yönelik iç istikrarı bozma faaliyetini durdurmak amacıyla İran üzerine sefer düzenleyerek Lala Mustafa Paşa'yı Gürcistan ve Şirvan'ın fethi için serdar tayin etti (1578).

Osmanlılar'ın Çıldır'da Safevîler'i yenmesi Gürcistan'ı ele geçirme hususunda kolaylık sağladı. Osmanlı ordusu Posof, Ahıska, Tümüç, Hırtıs, Çıldır, Ahılkelek, Kobliyan ve Azgur'u fethetti. Lala Mustafa Paşa'nın gönderdiği itaat mektubunu kabul eden Dadyan ve Güryel melikleri, Meshiya Prensi Minûçihir Osmanlılar'a tâbi olduklarını bildirdiler. Minûçihir ihtidâ edip Mustafa adını aldı ve kendisine Azgur has olarak verildi. Minûçihir'in annesi Dedis-İmedi'ye üç köy has, kardeşi Kuarkuare'ye Oltu sancak olarak tevcih edildi; daha sonra ele geçirilen bölgelerde Osmanlılar Çıldır eyaletini kurdular.

Ağustos 1578'de şark serdarı Lala Mustafa Paşa'nın seferi esnasında Osmanlılar, Gori ve Muhran kesimlerinde Gürcü beylerini itaat altına aldılar ve 24 Ağustos'ta Tiflis şehrini savaşız ele geçirdiler. Tiflis'in fethinden sonra İmeret ve Kahet yöneticileri Osmanlılar'a itaatlerini bildirdiler; her yıl otuz yük ipek, on erkek hizmetçi ve on cârîye vermek üzere haraca bağlandılar. Kahet ülkesi ocaklık olarak buranın eski hâkimi Alexandre'a bırakıldı. Kartli ve Kahet Tiflis eyaleti haline getirildi. Tiflis şehrinde iki kilise camiye çevrilerek III. Murad adına iki, Lala Mustafa Paşa adına da bir cami yaptırıldı.

Osmanlılar bölgenin idarî düzeninde bazı değişiklikler yaparak Tiflis eyaletinin güney bölgesinde Tumanis eyaletini (1584), Ferhad Paşa'nın serdarlığı sırasında batı bölgesinde Gori eyaletini (1587) kurmuş, böylece Osmanlılar tarafından tamamen fethedilen Gürcü beylerine bağlı topraklar Tiflis, Tumanis, Gori ve Çıldır eyaletlerine dahil edilmişti.

1578-1584 yıllarında fethedilen topraklarda karışıklık çıkarmak amacıyla Şah Tahmasb, 1569'dan beri elinde esir tuttuğu Kartli'nin eski hâkimi Simon'u

serbest bırakarak Kartli'ye gönderdi. Bunun üzerine yapılan savaşlar sonunda Serdar Ferhad Paşa ile Simon arasında bir antlaşma imzalandı (1588). Buna göre Simon, Kartli hâkimi sıfatıyla Osmanlılar'ın hâkimiyetini vassâl olarak kabul etmiş ve haraca bağlanmıştı. Bu tarihe kadar Osmanlılar'ın idaresinde kalan kaleler hariç Kartli'nin diğer bölgelerinin Simon tarafından idare edilmesini III. Murad onayladı (1589). Ancak Simon isyan ederek Gori Kalesi'ni ele geçirdi. Bunun üzerine Osmanlılar kaleyi Gürcüler'den geri aldılar ve Simon'u esir edip İstanbul'a gönderdiler (1601).

1578-1590 Osmanlı-İran savaşları Safevî Devleti'nin içinde bulunduğu siyasî istikrarı bozmuş, Osmanlı Devleti'ne ise malî açıdan sıkıntı, askerî bakımdan da zorluklar yüklemişti. İki devlet arasında İstanbul'da imzalanan antlaşmaya göre (1590) Tebriz, Karacadağ, Gence, Şirvan, Karabağ, Nihâvend, Lûristan, Şehrîzor'la beraber Gürcistan Osmanlı idaresine geçti.

1590-1614 yılları arasında Osmanlı idaresinde kalan Gürcistan'da düzenli bir yönetim sistemine geçildi ve bu amaçla eyaletlerin tahrirleri yapılarak kanunnâmeler çıkarıldı. Bagratlı Simon Han'ın İstanbul'a yazdığı mektuptan anlaşıldığına göre, 1588'de doğu ve batı Kartli'yi içersine alan Tiflis eyaleti dört sancaktan oluşmaktaydı. Tiflis eyaletinin Safevî devrinden kalma idarî yapısına göre Gori sancağında otuz altı, Tiflis sancağında on altı, Tumanis sancağında otuz dört ve Lori sancağında yirmi köy bulunuyordu. 1592 ve 1595 yıllarında Osmanlılar Çıldır eyaletinin tahririni yaptılar. Bu tahrirlere göre 1592'de Çıldır eyaletinde merkez sancak dışında Ahıska, Altinkale, Osıkha, Çeçerek, Aspinze, Hırtıs, Ahılkelek, Posof adlı sancaklar yer alıyordu. 1595 tarihli mufassal defterde ise adı Ahıska olarak geçen vilâyette Altinkale, Osıkha, Aspinze, Çeçerek birer nahiye şeklinde Ahıska sancağına katılmış, yeni olarak Bedre sancağı kurulmuştu.

1595 tarihli mufassal defterin kanunnâmesine göre Osmanlılar, imparatorluğun diğer vilâyetlerinde olduğu gibi Ahıska vilâyetinde de ziraî ekonominin hukukî ve malî esaslarını belirlemişlerdi. Siyasî istikrarın sağlandığı bu vilâyette altı sancağa bağlı 711 köyün tahriri yapılmış, ziraî üretimin bütün alanlarında hububat, pamuk, bağcılık ve meyve üretimi geliştirilmiş, vergi olarak öşür,

hayvancılıkla ilgili ve diğer maktû vergiler ve mukâtaalar, avâriz vergileri belirlenmişti. Osmanlı devrinde Ahıska vilâyetinde hayvancılık, balıkçılık, arıcılık ve bağcılık gelişmiş, hububat üretimi de bazı Avrupa devletlerindeki hububat üretiminin seviyesine ulaşmıştı. Osmanlılar Gürcistan'da tımar sistemini uygulamış, siyasî istikrarsızlığı önlemek ve Gürcü hâkimlerinin Osmanlılar'a karşı Safevî yardımına başvurmalarını engellemek amacıyla onlara Osmanlı öncesinde idare ettikleri toprakların bir kısmını yurtluk ve ocaklık şeklinde vermişlerdi.

1603'te Şah I. Abbas Tiflis şehrini Osmanlılar'dan geri alıp Kartli'yi hanlık olarak ilân etti. Kahet'te Yenisel Sultanlığı'nı kurdu ve 1606'da Lori ve Tumanis'i ele geçirdi. Ancak İstanbul Antlaşması'na göre (1612) Kartli ve Kahet tekrar Osmanlı idaresine geçtiyse de Osmanlılar'a vassâl bağıllığı olan Gürcü hâkimleri Şah I. Abbas'ın saldırılarına karşı dayanamadılar. Sonunda Şah Abbas, Kartli hâkimi II. Luarsab'ı esir aldığı gibi (1616) Kahet'te Nodar Corciadze ve David Candiye'nin isyanını bastırdı. Kartli ve Kahet'i tamamıyla ele geçirmeyi planlayan Şah Abbas, İran'a iltica etmiş olan Karçiha-han ve Giorgi Saakadze'yi 1625'te ordu ile buraya gönderdi. Fakat bunlar, Kartli ve Kahet'in büyük toprak sahipleri olan Tavadlar'la birleşerek Safevîler'e karşı mücadeleye başladılar. Şah Abbas, meseleyi kökten halletmek amacıyla İmeret'e kaçmış olan Teymuraz'ı Rusya'nın aracılığı ile Kartli ve Kahet'in kralı olarak tanıdı.

XVII. yüzyıldan itibaren Gürcistan Osmanlı Devleti ve İran arasında zaman zaman el değiştirdi. İran hâkimiyeti döneminde bazı Gürcü kralları müslüman oldular. Fakat İran Batı Gürcistan sahillerine ve Karadeniz'e ulaşamadı. 1625'te Safevî idaresine katılan Kartli ve Kahet, 1632'de Tiflis vilâyeti olarak tekrar Osmanlı idaresiyle birleştirilmiş ve ihtidâ etmiş olan Rostom buraya vali tayin edilmişti. Kartli 1711, Kahet ise 1724 yılına kadar ihtidâ etmiş olan Gürcü asıllı valiler tarafından yönetildi.

Gürcistan'ı ziyaret eden Evliya Çelebi, Tiflis'i camileri ve ulemâsıyla bir müslüman şehri olarak tanıtır. Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşması'ndan (1699) sonra hâkimiyetini tanıyan ve vergi ödeyen Açıkbaz, Guril ve Dadyam'ın Gürcü prensleriyle iyi ilişkiler kurdu.

XVIII. yüzyılın başlarında Safevî Devleti'nde görülen siyasî istikrarsızlığı "sı-

cak denizlere inme" siyaseti doğrultusunda kullanan Rusya Devleti, 1723 yılında Hazar denizinin batı kıyılarını ele geçirmeye başladı. İmparatorluğun doğusunda tehlike yaratması ihtimali olan Rusya'nın bu siyasetine mukabil Osmanlı Devleti ordusunu Safevîler'e karşı harekete geçirdi. Rusya, Derbend ve Bakü dahil olmak üzere Hazar denizinin batı kıyılarını zaptetti. Osmanlılar ise Kartli ve onun büyük şehirleri Tiflis ve Gori'yi alıp burayı yurtluk ve ocaklık olarak Kartli Çarı Vahtang'ın oğlu olup ihtidâ eden İbrâhim'e verdiler. Fransa'nın aracılığıyla İstanbul'da imzalanan antlaşmaya göre (1724) Gürcistan'ın Kartli ve Kahet bölgeleri Osmanlı idaresine katıldı. Burasını düzenli şekilde idare etmek için Osmanlılar 1728 yılında Kartli ve Kahet'in tahririni yaptırıldılar. Bu tahrir, "Defter-i Mufasssal-ı Eyâlet-i Tiflis" adıyla defter halinde hazırlanmıştır. Böylece Osmanlılar Tiflis şehrinde imar işlerine başladılar. Tiflis beylerbeyleri Receb Paşa ve İshak Paşa, Gence Beylerbeyi Ahmed Paşa, Şirvan hâkimi Dâvud Han bu şehirde birer vakıf kurdular. Osmanlılar Kartli ve Kahet'i birleştirerek altı sancaktan oluşan Tiflis eyaletini teşkil ettiler. Tiflis eyaleti Baratlı, Baydar, Demircihasanlı nahiyelerini içine alan Tiflis sancağı; merkez, Taşır, Penbek nahiyelerinden oluşan Somhurut sancağı; Ahtala, İnce, Çuvar, Türk nahiyelerini içine alan Ağcakale sancağı; Sisi, Bedre, İmlahor, Karakalkan, Şansi, Muhran nahiyelerinden meydana gelen Gori sancağı; Tıryaled ve Kumared nahiyelerinden oluşan Tıryaled sancağı ile Kaygulu sancağından müteşekkildi. Aynı zamanda Osmanlılar Tiflis eyaletinde Tiflis, Gori ve Tıryaled kaza merkezlerini kurdular. Bu eyalette siyasî istikrarı temin etmek için Osmanlılar Tiflis, Gori, Topkaraağaç ve Havlabar kalelerinde 1113 yeniçeri, 342 topçu, 163 cebeci ile beraber çok sayıda gönüllü, levend ve arabacı bulundurmuş ve bunların masraflarını Tiflis eyaleti mukâtaa ve ocaklık gelirlerinden karşılamışlardı.

1732'de Safevî iktidarını ele geçiren Nâdir Şah, Osmanlılar'a karşı başlattığı savaşlarda birçok şehri geri aldı. Tiflis ve aynı eyaletin diğer kaleleri savaşız Nâdir Şah'a teslim oldu. Osmanlı Devleti ve Rusya'nın eline geçen Safevî topraklarını kısa sürede geri alan Nâdir Şah Tiflis, Şirvan, Gence-Karabağ, Tebriz ve Çukursaad (Revan) eyaletlerini Azerbay-

can vilâyeti olarak birleştirdi. Fakat 1735-1744 yılları arasında Kartli ve Kahet'te çıkan isyanlar, Nâdir Şah'ı Tiflis eyaletini Azerbaycan vilâyetinden ayırmaya mecbur bıraktı. Bundan sonra Nâdir Şah II. Teymuraz'ı Kartli'nin, oğlu Irakli'yi ise Kahet'in çarı olarak tanıdı. II. Teymuraz'ın ölümünden sonra 1762 yılında Irakli, Kartli ve Kahet'i bir idare altında birleştirdi.

Bölgenin Osmanlı Devleti, İran ve Rusya arasında nüfuz mücadelesine sahne olması üzerine Kartli Çarı II. Irakli, Rusya himayesini tercih ederek siyasî bağımsızlığının tanınması şartıyla Ruslar'la anlaşma imzaladı (1783). 1795'te İran Şahı Ağâ Muhammed Gürcistan'a sefer düzenleyip burayı ve özellikle Tiflis şehrini tamamen tahrip etti. Bunun üzerine Rus Çarı I. Pavel, 1800'de Kartli ve Kahet çarlığını feshedip 12 Eylül 1801 tarihli emirle Rusya'nın bir eyaleti ilân ederek Rusya'da uygulanan idare sistemini yerleştirmeye başladı. Bu tarihten itibaren Gürcistan bağımsızlığını kaybederek siyasî ve ekonomik yönden Rusya'nın kolonisi haline geldi. Birkaç yıl içinde Megreliya (1803), İmeretiya ve Gurriya (1804), Abhaz knezliği (1810), Svanetiya (1856) Rusya ile birleşti. Rusya'nın Gürcistan'ı ilhakına karşı çeşitli isyanlar çıktı.

1828-1829 Osmanlı-Rus savaşına kadar Gürcistan'ın büyük bir kısmını ele geçirmiş olan Rusya ile imzalanan Edirne Antlaşması'na göre (1829), Anapa'dan Batum'a kadar olan Karadeniz'in batı kıyısı ve Ahıska Ruslar'a verilmiş ve Rusya'nın Gürcistan'daki hâkimiyeti Osmanlılar tarafından tasdik edilmiştir. 1840 yılında Gürcistan, Gürcistan-İmeretiya guberniyası ilân edildi; 1846'da ise Tiflis ve Kutais olmak üzere iki guberniyaya bölündü. Kırım Harbi'nden sonra Megreliya, Svanetiya ve Abhaz knezlikleri feshedildi.

Rus İdaresi Dönemi. Rus hükûmetinin Gürcistan'da uyguladığı Ruslaştırma siyasetiyle beraber yerleştirilmek istenen toprak köleliği sistemine (servaj rejimi) karşı çok büyük tepkiler oldu. 1861'de Rusya'nın iç eyaletlerinde kaldırılmaya başlanan toprak köleliği rejimi 1864 yılında Gürcistan'ın Kartli ve Kahet bölgelerinde, ardından İmeretiya ve Gurriya'da (1865), Megreliya'da (1866), Abhaziya'da (1870) ve son olarak da Svanetiya'da (1871) kaldırıldı. Servaj rejiminin ortadan kalkması sonucu Gürcistan'da 75.565 hâne (yaklaşık 350.000 kişi) bu re-

jimden kurtulduysa da bunların % 10 civarında bir kısmı topraksız bırakıldı. Geri kalanlar ise servaj rejimi devrinden farklı olarak daha az toprak almış oldular. Servaj rejiminin kaldırılması ile Gürcistan'da birçok fabrika açıldığı gibi sanayide gelişmeler başladı. Fakat içtimai ve millî meselelerin çözülmemesi, özellikle Gürcü dilinin gelişmesini engellemeye yönelik siyasetin devam ettirilmesi, yeni açılan lise ve kolejlerde eğitimin Rusça yapılması, hatta "Gürcistan" (Gruzia) kelimesinin kullanılmasının yasaklanması Gürcü aydınlarının hürriyet mücadelesine yöneltti. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Gürcü aydınları halkı çar rejimine karşı mücadeleye çağırdılar. Bu amaçla Gürcü dilinde yayımlanan *Droeba* ve *İveria* gazetelerinde milliyetçi fikirleri yaymaya çalıştılar.

Rusya'daki Şubat 1917 devriminden sonra Gürcistan'ın siyasî hayatında sosyal demokratların menşevikler kolu Mart 1917'de Tiflis'te geçici hükümet kurdu ve Azerbaycan, Ermenistan ile beraber Seym adı verilen Transkafkasya Parlamentosu'na üye oldu. Fakat 3 Mart 1918 tarihli Brest-Litovsk Antlaşması'na göre Sovyet Rusyası'nın Batum, Ardahan, Artvin ve Kars sancaklarının Osmanlı Devleti'ne iade edilmesine katılmayan ve Transkafkasya Seymi'nden de destek görmeyen Gürcistan, Seym'in üyeliğinden çıkarak 26 Mayıs 1918 tarihinde bağımsızlığını ilân etti. Gürcistan Devleti'nin bağımsızlığı Azerbaycan, Ermenistan, Rusya, Osmanlı Devleti ve birçok Avrupa devleti tarafından tanındı. Ancak Azerbaycan ve Ermenistan'ı istilâ eden Sovyet Rusyası, Şubat 1921'de Gürcistan'ı da işgal ederek burada Sovyet rejimi kurup hâkimiyeti Bolşevikler'e verdi. 1921-1922 yıllarında Bolşevikler aydınları ve öğrencileri karşı baskı uyguladılar. Gürcü menşevikleri 1922-1924 yılları arasında Bolşevikler'e karşı mücadelede başarılı olamadılar. 1922-1936 yıllarında Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin üyesi olarak Transkafkasya Federal Devleti'nin oluşumunda yer aldı. Aralık 1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin dağılması üzerine diğer Sovyet cumhuriyetleriyle beraber Gürcistan da tekrar bağımsızlığına kavuştu.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, 77, nr. 897, 900; Narodna biblioteka Kirila i Metodija (Sofya/Bulgaristan), fond 1, dosya 4193, v. 2; dosya 6917, v. 2; dosya 21326, v. 2; fond 312, dosya 32^a, v. 2; fond 313, dosya 31^a; dosya 40^a; dosya 47; dosya 176, v. 1;

dosya 181, v. 1-2; dosya 182, v. 1; dosya 188; dosya 199; dosya 247^a; dosya 358; dosya 362^a; dosya 376; fond 327, dosya 123; *Defter-i Mufasssal-ı Vilâyet-i Gürcistân* (nşr. S. S. Cikiya), Tbilisi 1947, I, 19-339; Rahmîzâde İbrâhim Harîmî, *Zaferânâme-i Sultân Murâd Han*, İÜ Ktp., TY, nr. 2372, vr. 1^b-53^b; A. A. Rahmânî, *Târîh-i Âlemârâ-yi Abbâsî*, Bakû 1960, s. 120, 125-126; "Dni gosподstva menşevikov v Gruzii (dokumenti i materialy)", *Sbornik sostavil G. Devradiani*, Gosizdat Gruzii 1931, s. 231; G. V. Haçapuridze, *K istorii Gruzii pervoy polovini XIX veka*, Tbilisi 1950, s. 11, 35-36, 41, 54, 56, 75, 254, 259-260, 274, 540-542; N. A. Berdzenişvili v.dğr., "İstoriya Gruzii", *Tsodno*, Tbilisi 1960, s. 140, 141, 143, 145, 146, 149, 151, 153; M. R. Arunova — K. Z. Asrafyan, *Gosudarstvo Nadir-şaha Afşara: izdatelstvo vostochnoy literatury*, Moskva 1958, s. 111, 126, 263; "Gruzia, Kratkiy istoričeskij očerk", *Metsniereba*, Tbilisi 1966, s. 32-33, 36-38, 40-41, 43, 45, 53; İ. G. Antelava v.dğr., *K voprosu o genezise i razvitiu kapitalizma v selskom hozyastve i promışlennosti Gruzii*, Tbilisi 1967, s. 36, 37; "İstoriya Gruzii", *Učebnoye posobiye: Sabçota Sakartvelo*, Tbilisi 1968, I, 288, 291, 294, 295, 296, 300, 304; III, 9, 19, 31, 32, 44-46, 136-137; "İstoriya SSSR s drevneyşih vremen do naşih dnei", *Nauka*, Moskva 1968, IV, 84-89, 406-412; S. S. Cikiya, "Osmanskiye yuridiceskiye dokumenti o kartli v pervoy polovine XVIII veka", *Vostochnaya filologiya*, Tbilisi 1969, I, 165-182; a.mlf., "Firman Sultana Ahmeda III Bakaru Bagrationi", *Gruzinskoye istočnikovedeniye*, III, Tbilisi 1971, s. 278-282; a.mlf., "Turetskiy sudebniy dokument - VIII veka", *Pismenniy pamyatniki vostočka*, Moskva 1972, s. 142-144; M. H. Svanidze, "İz istorii gruzino-turetskih otnoşeniy v XVI-XVII vv.", *Metsniereba*, Tbilisi 1971, s. 332-333; A. Ya. Pantshava, *Voprosu agrarnoy istorii Gruzii pervoy polovini XIX veka*, *Izdatelstvo Tbilisskogo Universiteta*, Tbilisi 1973, s. 301-306; N. N. Şengelija, *Osmanskiye istočniki istorii Gruzii XV-XIX vv.*, Tbilisi 1974, s. 247, 256, 259, 260; M. Fahrettin Kirzioğlu, *Osmanlıların Kafkas-ellerini Fethi: 1451-1590*, Ankara 1976, s. 1-21, 83-99, 168-205, 274-307, 339-355; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 360-361; III/1, s. 58, 59, 61, 62, 63, 64-67; III/2, s. 104 vd.; Süleyman Kocabaş, *Kuzeyden Gelen Tehdit: Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*, İstanbul 1989, s. 155, 215-222; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri: 1578-1612*, İstanbul 1993, s. 23, 32, 41, 57, 58, 73, 197, 277; Nebi Gümetiş, *Osmanlı Devleti'nin Gürcistan Siyaseti: 1808-1839* (yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Peter Hodges, "The Georgians", *World Minorities*, I (1977), s. 68-73; Mirza Bala, "Gürcistan", *İA*, IV, 841-845; G. A. Dzidzariya, "Abhazskaya ASSR", *Sovetskaya İstoričeskaya Entsiklopediya*, Moskva 1961, I, 53-58; M. K. Dumbadze — N. T. Nakaşidze, "Adjarskaya ASSR", a.e., I, 208-211; N. İ. Sturua — E. V. Hoştaria, "Gruzinskaya SSR", a.e., I, 805-845; E. V. Hoştaria, "Gruzinskaya SSR", *Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya*, Moskva 1972, VII/3, s. 363-369; V. Minorsky — C. E. Bosworth, "al-Kurdj", *El²* (İng.), V, 493-497; Feridun Emen, "Çıldır Eyaleti", *DİA*, VIII, 300-301.

HÜSAMETTİN M. KARAMANLİ

GÜRER, Selâhattin

(1896-1978)

Son dönem zâkirbaşılardan.

İstanbul Şehremini'de doğdu. Müsiki çevrelerinde daha çok Albay Selâhattin Bey adıyla tanınır. Babası Hasan Efendi, annesi Şâhinde Hanım'dır. Küçük yaşta babasının vefatı üzerine dayıları Şehremini'deki Remlî Tekkesi şeyhi, bestekâr ve zâkirbaşı Hâfız Hüseyin Hâlis Efendi ile devrinin önde gelen zâkirbaşısı Şeyh Râşid Efendi'nin himayelerinde tekke ortamında büyüdü ve tasavvuf terbiyesi aldı.

Mekteb-i Harbiyye'nin son sınıfında iken (1915) I. Ordu muhabere makinisti olarak mülâzım-i sâni rütbesiyle Çanakkale muharebelerine katıldı. 1918'de mülâzım-i evvel rütbesiyle İstanbul Maslak muhabere deposunda görev aldı.

1921'de Şehremini'deki Kılıççı Baba Rifâi Tekkesi şeyhi Ârif Hulûsi Efendi'nin kızı Ruhsar Hanım'la evlendi. Fiilen katıldığı İstiklâl Savaşı'ndan sonra yüzbaşı rütbesiyle İstanbul 8. Muhabere Taburu'nda telgraf makinisti olarak görev başladı. 1928'de, İstiklâl Savaşı'nda gösterdiği başarılı hizmetlerinden dolayı kırmızı şeritli İstiklâl madalyası ile ödüllendirildi.

Binbaşı rütbesiyle Erzurum (1935-1938), Tokat (1939), Kırıkkale (1940-1946), Ankara (1946-1953) ve Mudanya'da (1953-1957) telgraf makinisti olarak görev yaptı. 1957'de albaylığa terfi ederek tekrar İstanbul Maslak muhabere deposuna tayin edildi. Aynı yıl emekliye ayrıldıktan sonra hayatını Türk dinî müsikisine adanmış ve Mevlânâkâpı'da Çürüklük Mezarlığı'na defnedildi.

Bacanağı Ali Rıza Şengel ve Hüseyin Sadeddin Arel gibi ünlü müsikîşinasların

Selâhattin
Gürer